

Отже, на наше переконання, критичний аналіз причин нинішнього невисокого виконавського рівня депутатських запитів, а також удосконалення законодавства у сфері контролюючих функцій і механізмів щодо депутатських запитів дозволило б підвищити їхню ефективності.

¹ Протокол Відділу контролю Апарату Верховної Ради України. Справа депутата В. Л. Сівковича від 03.05.2006 р.

² Там само. Справа депутата С. І. Слабенка від 23.06.2005 р.

³ *Майданник О. О.* Парламентський контроль в Україні. – К., 2004. – С. 208.

⁴ *Барабаш О. Л.* Контрольна діяльність парламенту України, 1994 – 1996 роки: поступ очевидний, але процес має розвиватися // *Голос громадянина.* – 1996. – № 4. – С. 55.

⁵ Засідання Комітету з питань регламенту, депутатської етики та забезпечення діяльності ВРУ 5 жовтня 2005 року <http://reglament.rada.gov.ua>; проект Постанови ВРУ «Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України», внесений народним депутатом України Лебедівським В. А. (реєстр № 7817 від 14.07.2005 р.).

⁶ *Трофімова Н.* Форма «політичного мазохізму» або про ефективність депутатських запитів: (Проблема ефективності депутатських запитів) // *Газета «День».* – 2005. – 17 листопада. – С. 2.

⁷ Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт. Депутатські запити. Запит Надоші О.В. http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/wcard43D?sklikannja=6&kodtip=7&rejim=1&K...

⁸ Відділ контролю Апарату ВР України. Депутатський запит народного депутата М. Г. Кульчинського від 15.04.2008 № 04-26/13-32(К). Відповідь Генпрокуратури України на цей запит від 06.04.2008 №11/1-30301-08.

⁹ Поточний архів СКМ України. Доручення Міністра КМ України від 27.06.2003 р., № 38146.

¹⁰ Розпорядження Керівника Апарату ВР України від 09.10.2003 № 3053.

¹¹ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III.

¹² Проект Закону України «Про внесення змін до статті 382 Кримінального кодексу України (щодо посилення кримінальної відповідальності за невиконання судового рішення), внесений народним депутатом України Ю. Р. Мірошниченком. Сектор реєстрації законопроектів у ВР України. № 1194 від 12.12.2007.

Отримано 29.01.2009

Резюме

В статье исследуются способы контроля за выполнением запросов народных депутатов Украины, которые применяются аппаратом Верховной Рады. Предлагаются пути повышения эффективности контроля за реализацией проблем, поднятых в депутатских запросах.

О. О. КУЛІНІЧ

*Ольга Олександрівна Кулініч, аспірантка
Запорізького національного університету*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА НА ОСВІТУ – ВАЖЛИВИЙ НАПРЯМОК ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

В сучасну епоху розвитку і функціонування так званого інформаційного суспільства освіта, яку можливо розглядати як інституціолізований процес передачі та засвоєння інформації – основного чинника інформаційних відносин, відіграє важливу роль, зокрема, в підготовці та включенні індивіда в життєдіяльність соціуму, є запорукою його успішної самореалізації. Зважаючи на те, що інтелектуальний рівень суспільства визначається в тому числі й сумарним рівнем розвитку кожного його члена, освіта є однією з

найважливіших передумов формування соціального, економічного, культурного та іншого виду потенціалу будь-якої держави.

З метою підвищення ефективності її впливу на розвиток духовної культури окремої особистості, суспільства в цілому, освіта, як і інші соціальні інститути, потребує підтримки і регулювання з боку держави.

Сучасне наукове та законодавче забезпечення національної державної політики у різних галузях суспільного життя, зокрема в галузі освіти, – це, за словами О. В. Скрипника, – не данина моді, а об'єктивна вимога часу, обумовлена також і ефективністю даної політики, що спирається на історичні аргументи і факти¹.

Глобалізація, зміна технологій, перехід до постіндустріального, інформаційного суспільства, утвердження пріоритетів сталого розвитку – такі, далеко не всі, означені Національною доктриною розвитку освіти чинники, що сьогодні зумовлюють потребу в радикальній модернізації галузі, ставлять перед державою, суспільством завдання забезпечити пріоритетність розвитку освіти і науки, першочерговість розв'язання їх нагальних проблем.

Право на освіту є одним із закріплених і гарантованих Конституцією України. Це право визнається за кожною людиною, незалежно від її раси, національності, соціального і майнового стану, роду і характеру занять, світоглядних переконань, ставлення до релігії, стану здоров'я та інших ознак (ст. 53 Основного Закону).

Як демократична, правова, соціальна держава, Україна має гарантувати особі, забезпечити реалізацію конституційного права на освіту: 1) як індивіду, який відрізняється від інших фізичними та психологічними якостями, тобто має індивідуальність; 2) як члену соціального організму, яким є громадянське суспільство; 3) як громадянина, що знаходиться у правовому зв'язку з державою.

Зокрема, через організацію освіти реалізується культурна функція держави, яка за визначенням О. Ф. Скакун, спрямована, крім того, на розвиток національної самосвідомості, сприяння розвитку самобутності всіх корінних народів і національних меншин; сприяння розвитку культури, вітчизняної науки; охорону культурної спадщини, а також підтримання і розвиток культурних і наукових зв'язків з іншими державами; забезпечення збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що мають всесвітню культурну цінність та ін.² Реалізація означеної функції передбачає цілеспрямовану багатогранну діяльність Української держави в галузі освіти, науки, культури та інших соціально-культурних галузях.

Виходячи із загальнотеоретичних положень, забезпечення прав і свобод людини, в тому числі і права на освіту, включає три елементи (напрямки) державної діяльності: створення умов для реалізації відповідних можливостей – шляхом позитивного впливу на формування їх загально соціальних гарантій; охорону прав і свобод – через проведення профілактики їх порушень; та відновлення порушеного правового статусу, притягнення порушників до юридичної відповідальності³.

Актуальною теоретико-прикладною проблемою у вітчизняній науці є доцільність розробки ефективного організаційно-правового механізму забезпечення конституційного права на освіту. Такий механізм – це відповідна система засобів і чинників, спроможна здійснити реалізацію конституційного права на освіту, його охорону та захист відповідними заходами уповноваженими на це суб'єктами.

Аналіз наукових розробок структурних елементів механізму забезпечення конституційного права на освіту, що здійснюються окремими авторами, свідчить, зокрема, що, наприклад, механізм реалізації цього права, будучи складним системним утворенням, зводиться до таких складових, як:

а) суб'єкти: органи державної влади, місцевого самоврядування, їхні службові та посадові особи, які здійснюють управління у сфері освіти, навчальні заклади державної, комунальної, приватної форм власності та наукові установи, що безпосередньо забезпечують освітянську діяльність;

б) норми права, функціональним призначенням яких є регулювання суспільних відносин, що виникають у сфері освіти. Поведінка суб'єктів освітянських відносин змодельована в уповноважуючих, зобов'язуючих та забороняючих нормах права;

в) правові акти: нормативно-правові, що є зовнішньою формою виразу і закріплення значених правових норм; інтерпретаційно-правові акти, що містять роз'яснення змісту правових норм; акти застосування норм права (індивідуально-правові), в яких на основі чинних норм права персоніфікується поведінка суб'єктів;

г) юридичні факти, що є підставою для виникнення, зміни або припинення освітянських правовідносин⁴.

Метою цієї статті є пошук напрямів удосконалення державно-правового регулювання відносин у галузі освіти, механізму забезпечення конституційного права людини і громадянина на освіту.

Незважаючи на те, що в спеціальній літературі окремі вчені висвітлювали деякі аспекти державної політики в галузі освіти (В. Боняк, А. Колодій, С. Лисенков, А. Олійник, Б. Пережняк, В. Погорілко, П. Рабінович, Ю. Соколенко та ін.), дана проблематика залишається досить актуальною.

Конституційний засади державної політики, яку в загальному вигляді можна розглядати як політичну діяльність держави, спрямовану на розвиток освіти, гарантування права на освіту закладені насамперед нормами ч. 3 ст. 53 Основного Закону України, відповідно до яких держава забезпечує доступність і безплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах, розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пілг учням і студентам. Роль держави вбачається також і в інших передбачених конституційних гарантіях права на освіту. Це стосується, наприклад, громадян, які належать до національних меншин, яким відповідно (ч. 5 ст. 53 Конституції України) гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства. Таким чином, держава бере на себе зобов'язання не тільки проголошувати конкретне право, а й прагне його забезпечити.

Вітчизняними науковцями зроблена спроба визначити зміст державної політики в соціально-культурній сфері, до якої структурно належить освіта⁵. Базуючись на сформульованих засадах можливо орієнтовно визначити складові державної політики в галузі освіти.

Такими, зокрема, є нормативно-правове регулювання відповідних суспільних відносин, правове забезпечення реалізації державної політики в галузі освіти.

Законодавство є важливим засобом проведення державного регулювання в галузі освіти. Напрями державної політики в сфері освіти, окрім Основного Закону, визначені в Законах України: «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту» «Про вищу освіту», в Національній доктрині розвитку освіти та інших нормативно-правових актах. Серед них – укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, значний масив наказів Міністерства освіти і науки України, які визначають державну політику, та заходи, спрямовані на реалізацію політики у сфері освіти.

Фундаментальним для становлення, розвитку національного законодавства про освіту та вагомою основою для функціонального здійснення державної політики у цій галузі є Закон України «Про освіту», прийнятий 23 травня 1991 р. (з подальшими змінами і доповненнями). Згідно з цим законом, освіта – це основа інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави, а також пріоритетна сфера соціально-економічного, духовного і культурного розвитку суспільства. До основних принципів освіти закон відносить гуманізм, демократизм, пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей; органічний зв'язок із світовою та національною історією, культурою, традиціями; безперервність і різноманітність освіти; відповідність освіти світовому рівню та ін.

Державна політика реалізується через цілеспрямовану діяльність органів державної влади і управління. В основі її організаційного забезпечення лежить чіткий розподіл завдань, функцій, повноважень та відповідальності за реалізацію її основних завдань в системі державних органів. У зв'язку з цим актуальною є проблема побудови національ-

ної ефективно діючої системи центральних і місцевих органів державного управління в галузі освіти; вжиття організаційних та інших заходів щодо вдосконалення їхньої структурно-функціональної діяльності.

До органів загальної компетенції належать Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Конституційний Суд України, міністерства, інші центральні і місцеві органи виконавчої влади, органи судової влади, які відповідно до встановлених законодавством повноважень беруть участь у здійсненні державної політики.

Зокрема, Верховна Рада України відповідно до Конституції України виключно законами України створює насамперед законодавчу основу правового регулювання відносин освіти (п. 6 ст. 92 Основного Закону України).

Функція Кабінету Міністрів України, наприклад, відповідно до Закону України «Про Кабінет Міністрів України» полягає в реалізації політики розвитку освіти і науки, ефективно використанні освітнього та наукового потенціалу, зміцненні матеріальної бази.

Спеціальними органами, що здійснюють державне управління освітою в Україні, є Міністерство освіти і науки України; міністерства і відомства, яким підпорядковані заклади освіти; Вища атестаційна комісія України; місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування і підпорядковані їм органи управління освітою.

Так, Міністерство освіти і науки є центральним органом державного управління освітою в Україні, повноваження якого визначені Законом України «Про освіту» та «Положенням про Міністерство освіти України». Міністерство бере участь у виробленні державної політики в галузі освіти та втіленні її в життя, визначенні основних напрямків розвитку освіти, здійснює координаційні, науково-методичні, контрольні функції та державне інспектування, забезпечує зв'язок з іншими державами, організовує впровадження у практику досягнень науки і передового педагогічного досвіду та ін.

Важливою складовою державної політики має стати визначення пріоритетних напрямків державної політики шляхом розроблення та реалізації цільових комплексних програм, які наповнять державну політику реальним змістом: завдання і цілі, суб'єкти виконання, джерела фінансування та ін.

Достатнє фінансування і матеріально-технічне забезпечення освіти, її підгалузей через виділення у державному та місцевих бюджетах цільових коштів на фінансування державної політики, систему грантів тощо – це також складає сутність державного регулювання галуззю.

Видатки на освіту є частиною фінансової діяльності держави. Державні основи фінансування освітніх установ щорічно встановлюються Законом України про Державний бюджет. Суб'єктами фінансування освіти є Міністерство освіти і науки України, інші галузеві органи державної влади, якими створені навчальні заклади, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування.

Законодавством визначені, зокрема, завдання місцевих органів влади та місцевого самоврядування, які здійснюють державну політику в галузі освіти в межах їх компетенції. Ці органи, наприклад, встановлюють, не нижче від визначених Міністерством освіти і науки мінімальних нормативів, обсяги бюджетного фінансування навчальних навчальних закладів, установ, організацій системи освіти, що є комунальною власністю, та забезпечують фінансування видатків на їх утримання (ст. 14 Закону України «Про освіту»).

Актуальними залишаються питання залучення інвестицій, вдосконалення системи оподаткування та ін.

Крім того, сучасні організаційно-правові механізми державної діяльності мають здійснюватися з урахуванням пріоритетних стратегічних напрямків освіти, культурної галузі взагалі на місцевому рівні, необхідності пристосування політики держави до умов і можливостей конкретних регіонів (наприклад, демографічного складу населення, соціально-економічної структури, інших особливостей).

Важливим є також питання щодо меж державної діяльності в галузі освіти, щодо її монополізації. Пропонується, наприклад, що держава може визначати пріоритети в розвитку науки або освіти лише тією мірою якою вона виступає замовником певних творчих проєктів, наукових розробок або роботодавцем для фахівців певної кваліфікації⁶.

Таким чином, в основі державної політики в галузі освіти, як багатогранної, різнобічної діяльності органів державної влади і управління, органів місцевого самоврядування, закладений механізм забезпечення конституційного права людини і громадянина на освіту. Вдосконалення системи освіти є невід'ємною частиною побудови в Україні правової, соціальної держави. В загальному контексті модернізаційні процеси в галузі національної освіти і науки визначаються стратегічними напрямками інтеграції України до Європейського Союзу, орієнтацією на європейські норми та стандарти в інтелектуально-освітній та науково-технічних галузях, з метою поширення власних культурних і науково-технічних здобутків у ЄС.

¹ Скрипнюк О. Сучасна державна політика України: основні концептуальні підходи до визначення змісту поняття // Вісник Академії правових наук України. – 2004. – № 4. – С. 3-10.

² Скакун О. Ф. Теорія держави і права. Підручник / Пер. з рос. – Х., 2001 – С. 48.

³ Там само. – С. 188-189.

⁴ Боняк В. О. Конституційне право людини і громадянина на освіту та його забезпечення в Україні. Дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. – К., 2005. – С. 112.

⁵ Державне управління: теорія і практика // За заг. ред. В. Б. Авер'янова – К., 1998. – С. 364-365.

⁶ Котівська О. Р. Роль і значення культурної функції держави на сучасному етапі цивілізаційного розвитку // Правова держава. Випуск 17. – К., 2006. – С. 73.

Отримано 3.02.2009

Резюме

В статті розглядаються деякі аспекти національної державної політики в сфері системи освіти, в основі якої – удосконалення механізму забезпечення конституційного права людини і громадянина на освіту. Характеризуються окремі елементи такої політики (законодавство, система органів управління, фінансування і др.).

В. В. РАДЗІЄВСЬКА

Вікторія Валеріївна Радзівєвська, старший консультант Інституту законодавства Верховної Ради України

КОНСТИТУЦІЙНА СКАРГА ЯК ВАЖЛИВА ФОРМА ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ У КОНСТИТУЦІЙНОМУ СУДІ УКРАЇНИ

Українська держава визнала на конституційному рівні найвищою соціальною цінністю права людини, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканість та безпеку. Конституційний принцип дотримання прав людини юридично пов'язує і позитивно обмежує дії держави, її органів та посадових осіб. Найважливішими передумовами та водночас елементами захисту прав людини і громадянина в системі гарантій в Україні повинні стати закріплені в Конституції України норми й принципи матеріального та процесуального права, які мають бути реалізовані в національному законодавстві.

Права людини, механізми їх забезпечення та реалізації, захист тощо є найбільш актуальними питаннями сьогодення в Україні. Різним аспектам цієї проблеми присвячені роботи багатьох вчених та юристів-практиків – А. Селіванова, П. Євграфова, В. Шаповалова, М. Селівона, В. Скоморохи тощо – стосовно запровадження нового механізму гарантій дотримання конституційних прав і свобод людини, а саме створення інституту конституційної скарги, як однієї з форм реалізації права громадян на судовий захист конституційних прав і свобод.